

УДК 378.134: 143:336

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.80.2.16>

Поночовна-Рисак Т. М., Гурбанська С. О.

УСВІДОМЛЕННЯ ПЕРСПЕКТИВИ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОДНА З ВАЖЛИВИХ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ

Стаття присвячена проблемі усвідомлення перспективи майбутньої професійної діяльності як однієї з важливих педагогічних умов, яка висуває свої вимоги щодо проектування мети професійного навчання, що означає передбачуваність очікуваних результатів, до яких повинні прагнути викладачі у спільній діяльності зі студентами. У роботі доведено, що ефективною умовою підготовки фахівця у закладі вищої освіти є чітке уявлення про необхідні знання, вміння, навички, а також його професійні якості як фахівця. Зазначено, що уже сьогодні потрібна така якість освіти, яка дозволить випускникам закладів освіти вільно включатися у реальне життя та брати активну участь у здійсненні перебудови економіки та суспільства. З'ясовано, що мета професійного навчання відіграє важливу роль в усвідомленні перспективи майбутньої професійної діяльності, яка базується на потребнісно-мотиваційній сфері у процесі розвитку особистості. Кожна нова ціль впливає на зміни мотиваційної сфери, що створює можливості зміни чи постановки нової мети. Охарактеризовано якість конкурентоспроможного фахівця. Проаналізовано професійну самореалізацію як процес найбільш можливого втілення людиною свого внутрішнього буттєвого потенціалу в зовнішнє суспільне середовище. Доведено, що змістовою характеристикою професійної перспективи стають кар'єрні домагання, які висуває перед собою молода людина. Обґрунтовано, що професійне майбутнє, яке людина уявляє як потенційно можливе, виконує функції суб'єктивної регуляції її, будучи метою професійного шляху, впливає на життєві вибори, вчинки та діяльність людини, на вектор її професійного розвитку та реалізацію професійного потенціалу.

Ключові слова: професійна діяльність, педагогічні умови, майбутня професійна діяльність, процес навчання, перспективи майбутньої професійної діяльності, професійне навчання.

Ефективність підготовки майбутнього фахівця визначається усвідомленням соціального престижу й особистісної значущості обраної професії та перетворенням у перспективу своєї професійної діяльності.

Реалізація такої умови у процесі навчання означає таку підготовку фахівця, яка передбачає засвоєння достатнього обсягу теоретичних знань і практичних навичок, формування необхідних передумов для їхньої успішної професійної адаптації до нових чи змінних умов. Відповідно, все це вимагає іншого підходу до навчання, розробку та впровадження нових педагогічних технологій, у яких одним із суттєвих елементів буде виявлення мети та мотивів вибору професії чи її зміни.

Проблемі вивчення перспектив майбутньої професійної діяльності присвячена значна кількість наукових розвідок як вітчизняних, так і зарубіжних учених, таких як К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Гарсія-Ромеу, А. Маслоу, Д. Сьюпер, Л. Тай, Е. Хейвіггерст, Р. Едвардс, К. Ясперс, Е. Зеєр, С. Клімов, Л. Кондрашова, А. Кронік, А. Маркова, Я. Медвідь, І. Остапенко, Н. Пряжнікова, В. Семиченко, Н. Яковлева та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні усвідомлення перспективи майбутньої професійної діяльності як однієї з важливих педагогічних умов, реалізація якої сприяє ефективному засвоєнню достатнього обсягу теоретичних знань і практичних навичок майбутніми фахівцями.

Слушно зауважити, що навчання набуває особистісної значущості для кожного учасника процесу навчання, оскільки його зміст опирається на систему цінностей, ідеалів. Заслуговує на увагу думка А. Маркової, яка стверджує, що зміст навчання – це складне особистісне навчання, пов'язане з рівнем сформованості навчальної діяльності тих, хто навчається. Це передбачає усвідомлення об'єктивної значущості навчання, яке базується на суспільно вироблених моральних цінностях, прийнятих у соціальному оточенні та сім'ї; розуміння суб'єктивної значущості навчання для себе [5, с. 11].

Відповідно, ця умова висуває свої вимоги щодо проектування мети професійного навчання, що означає передбачуваність очікуваних результатів, до яких повинні прагнути викладачі у спільній діяльності зі студентами. Оптимальні результати можуть бути досягнуті, якщо існує єдина орієнтація на визначений результат і забезпечується взаємне прийняття шляхів його досягнення.

Слід наголосити на тому, що мета базується на потребнісно-мотиваційній сфері у процесі розвитку особистості. Кожна нова ціль впливає на зміни мотиваційної сфери, а це створює можливості зміни чи постановки нової мети. Результати численних психологічних досліджень свідчать, що процес зародження та розвитку мети здійснюється у двох напрямках: 1) від мети до мотиву; 2) від мотиву до мети. Зазвичай виділяються важливі функції мети, якими є регулятивна та мотиваційна. Для того, щоб мета мала можливість регулювати поведінку людини, її діяльність у певній професійній сфері стає необхідною не лише у сенсі глибинного усвідомлення самої мети, а й її особистісного прийняття.

Доцільно підкреслити, що мета може стати мотивом, внутрішнім стимулом учіння, якщо вона доступна, зрозуміла та відповідає інтересам студента. Коли мета трансформується та набуває значущого суб'єктивного змісту, то закономірно змінюється характер діяльності особистості. З об'єкта навчання вона стає суб'єктом, який активно включається у процес навчання і самостійно спрямовує інтелектуальні та вольові зусилля на досягнення мети.

Очевидно, що усвідомлення мети навчання сприяє процесу переведення його об'єктивного значення у суб'єктивний зміст, перетворенню його на важливе життєве завдання, яке стає реальним змістом активного включення у процес навчання та якісного засвоєння необхідних для успішної професійної діяльності знань, умінь і навичок. Для того, щоб мета набула життєво-важливого значення для особистості, вона повинна бути конкретною та чіткою, та й самі викладачі, котрі здійснюють професійну підготовку, повинні з'ясувати для себе ці цілі. Лише у такому разі викладачі зможуть:

1. орієнтуватися та враховувати реальні навчальні можливості кожної особистості, виконати ті чи інші дії відповідно до поставлених цілей та умов;
2. визначити систему знань, основних умінь і навичок, якими слід озброїти майбутніх фахівців;
3. обґрунтувати вимоги щодо рівнів засвоєння знань і рівня сформованості умінь і навичок;
4. керуватися чіткими критеріями, які визначають якість професійної підготовки;
5. оптимально вибрати форми та методи навчання.

Зазначимо, що процес професійної підготовки зумовлений визначеними цілями, які можуть стати мотивами, внутрішніми стимулами.

Ефективною умовою підготовки фахівця у закладі вищої освіти є чітке уявлення про необхідні знання, вміння, навички, а також його професійні якості як фахівця.

У процесі навчання майбутні фахівці не лише отримують професійні знання, вміння, навички, але й формуються як особистості, набуваючи комплекс якостей, необхідних їм у подальшому житті.

Знання вимог до професійно значущих якостей спеціаліста, особливостей мотивації сприятиме підвищенню рівня професійної підготовки майбутнього спеціаліста.

Так, уже сьогодні потрібна така якість освіти, яка дозволить випускникам закладів освіти вільно включатися у реальне життя та брати активну участь у здійсненні перебудови економіки та суспільства.

Однією із нагальних проблем сьогодення, як свідчить Я. Медвідь [6], є підготовка кваліфікованого спеціаліста, над розв'язанням якої працюють педагоги та вчені різних галузей наук. Україна потребує сьогодні спеціалістів – генераторів ідей, здатних приймати рішення, розв'язувати проблеми та бачити наслідки їх реалізації.

До провідних завдань професійної підготовки фахівців віднесено: формування соціально зрілої, творчої особистості, виховання морально, психічно й фізично здорового покоління громадян; формування громадської позиції, патріотизму, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності, забезпечення високих етичних норм, атмосфери доброзичливості та взаємної поваги у стосунках між працівниками, викладачами та студентами; забезпечити набуття студентами знань у певній галузі, підготувати їх до професійної діяльності.

Основним завданням професійної підготовки сучасного фахівця у закладі вищої освіти Л. Кондрашова [3] вбачає розкриття у майбутніх спеціалістів здатності до усвідомлення провідної мети професійної діяльності, стимулювання у них бажання працювати в обраній сфері.

Подібними є погляди Н. Яковлевої [8], котра вважає, що особистість фахівця становить не просту сукупність якостей і характеристик, а цілісне динамічне утворення, основою якого є світогляд, моральна свідомість, потребнісно-мотиваційна сфера, що виступає показником професіоналізму.

Слід також зазначити, що для нового типу сучасного фахівця важливого значення набуває схильність і готовність до ризику, визнання етики трудових відносин. Для оцінки якісного виконання виробничих функцій виділяють різні параметри, до яких відносять такі якості та властивості, як адекватна самооцінка своїх можливостей, вміння прислухатися до думки інших осіб, комунікабельність, чесність, правдивість, бездоганна поведінка, готовність взяти на себе відповідальність за розв'язання складних проблем, кмітливість у непередбачуваних ситуаціях, вміння знаходити індивідуальний підхід до співробітників.

Фундаментом особистості професіонала у будь-якій галузі людської діяльності виступають такі базові характеристики, як особистісна спрямованість, поведінкова гнучкість і професійна компетентність.

До якостей конкурентоспроможного фахівця віднесено:

- професійну компетентність і мобільність;
- цілеспрямованість і наполегливість;
- здатність приймати відповідальні рішення;
- працьовитість;
- творче ставлення до справи, здатність до інноваційної діяльності;
- незалежність і самовпевненість;
- прагнення бути інформованим;
- системне бачення проблеми;
- здатність до ризику;
- здатність переконувати та встановлювати зв'язки;
- прагнення до безперервного професійного зростання, саморозвитку та самовдосконалення;
- всебічне знання сучасної науки, техніки та технологій;
- професійно-моральну активність.

Традиційно більшість науковців визначають такі якості, важливі для успішного розв'язання професійно-психологічних проблем [7]:

- психологічне мислення;
- психологічну кмітливість (чутливість до психологічних проявів інших людей);
- рефлексивність (здатність поставити себе на місце іншої людини);
- емпатійність;
- гуманність;
- справедливість;
- професійну сенсоритивність (підвищене відчуття звуків, кольорів, запахів);
- професійну пам'ять;
- професійну уважність;
- професійну мову;
- професійно-психологічну усталеність та ін.

Підсумковим показником сформованості професійних якостей фахівця є професійна компетентність. Це здатність фахівця ставити перед собою професійні цілі й обирати шляхи їх досягнення, самостійно з мінімальними помилками впродовж тривалого часу виконувати свою професійну діяльність за різних умов, визначати й оцінювати конкретні умови, явища та процеси, які мають місце у його професійній діяльності, й адекватно на них впливати.

Безсумнівно, модель фахівця нового типу повинна містити у собі як особистісну, так і професійну складові частини, котрі сприятимуть підготовці кваліфікованого фахівця відповідного рівня та профілю, конкурентоспроможного на ринку праці, що вільно володіє обраним фахом, орієнтований у суміжних сферах діяльності, здатний до ефективної праці з обраною професією на рівні світових стандартів, готовий до постійного росту, соціальної та професійної мобільності.

Наступним важливим елементом в усвідомленні перспектив майбутньої професійної діяльності студентів постає професійна самореалізація як процес найбільш можливого втілення людиною свого внутрішнього буттєвого потенціалу в зовнішнє суспільне середовище завдяки залученню до професійних відносин, який характеризується розвитком професійних здібностей та навичок і результатом якого є відчуття задоволення від зробленого внеску в суспільні справи. Прагнення до реалізації своїх можливостей закладено в кожній людині та є її головною якістю, необхідним атрибутом життєдіяльності здорової, зрілої особистості. Важливою умовою розвитку та самореалізації особистості є її життєва перспектива як образ бажаного, усвідомлюваного та можливого майбутнього життя. На думку К. Абульханової-Славської [1, с. 48], така перспектива дає людині можливість організувати власне життя, планувати та реалізувати його. Б. Анан'єв [2, с. 154] вважав, що саме в суб'єктивній картині життєвого шляху віддзеркалюються етапи соціального й індивідуального розвитку особистості. Як свідчить О. Кроник [4], специфічною рисою детермінації людського життя є те, що разом із зумовленістю наступних подій минулими (тобто детермінацією минулим) існує також і детермінація майбутнім, тобто цілями та передбачуваними результатами життєдіяльності. Тому можна припустити, що професійна реалізація потенціалу можлива лише за умови уявлення особистості про себе такою, якою вона хотіла би бути.

Професійне майбутнє, яке людина уявляє як потенційно можливе, виконує функції суб'єктивної регуляції й, будучи метою професійного шляху, впливає на життєві вибори, вчинки та діяльність людини, на вектор її професійного розвитку та реалізацію професійного потенціалу. Це дозволяє охарактеризувати суб'єктивну перспективу професійного шляху людини як необхідну передумову професійної самореалізації особистості.

Безперечно, змістовою характеристикою професійної перспективи стають кар'єрні домагання, котрі висуває перед собою молода людина. Саме у професійних домаганнях втілюється той рівень кар'єрних досягнень і перебування в соціумі, якого людина прагне досягти в майбутньому. Як зазначає К. Абульханова-Славська, домагання особистості спонукають її до здійснення саме тієї діяльності, що відповідає цим домаганням, однак, всупереч такому базовому характеру, поняття життєвих домагань і їхня роль у процесі самореалізації, у т. ч. професійної, лишаються недостатньо дослідженими.

Життєві домагання К. Абульханова-Славська [1, с. 232] розглядає як "комплекс вимог, очікувань, бажань, надій особистості щодо свого життя, свого майбутнього. Це – очікування в майбутньому такої самореалізації, яка задовольняла би як плани особистості, так і потреби суспільства, забезпечувала би стійку самоповагу та визнання значущого оточення". Таке визначення застосовують і до кар'єрних домагань особистості як різновиду життєвих домагань.

Основними положеннями цього напрямку в контексті професійної самореалізації особистості є те, що кар'єрні домагання спонукають до виконання саме тієї діяльності та до досягнення саме тих її результатів, які є ціннісними для молодої людини та які відповідають саме її домаганням.

Відомо, що домагання особистості безпосередньо пов'язані з її самооцінкою. Підвищена самооцінка може передбачати підвищені кар'єрні домагання, тоді як низька самооцінка відображається в невисокому рівні домагань, що обмежуватиме простір майбутньої професійної активності.

Суттєвою рисою домагань, як вважає К. Абульханова-Славська [1, с. 235], є те, що вони співвідносяться не тільки з очікуваним результатом, але й зі способом його досягнення. Спосіб досягнення певного про-

фесійного рівня вимагатиме від молодої людини, по-перше, планування майбутньої діяльності, а, по-друге, організації тих професійних якостей, які вимагатимуться для досягнення передбачуваного рівня кар'єрних домагань.

Кар'єрні домагання не лише пов'язані з очікуваними суб'єктивними досягненнями, але й відіграють роль індикаторів значущості групи, оскільки їм завжди притаманна спрямованість як на оточуючих (показати іншим свою перевагу, здобути їхнє схвалення), так і на себе (досягнути того, що гідне мене, на що я здатен).

Висновки. Таким чином, людина може окреслити, спланувати, а за необхідності й відкоригувати свої дії на шляху професійного зростання, лише маючи усвідомлені професійні домагання. Чітко визначені домагання дають людині почуття передбачуваного задоволення від очікуваного успіху та схвалення соціального оточення. Без нього неможливий поштовх до активності особистості у напрямі реалізації кар'єрних домагань. Саме рушійна сила домагань є пусковим механізмом професійної самореалізації особистості. Наявність кар'єрних домагань і відповідні побудовані перспективи професійної самореалізації сприяє самоусвідомленню людиною її професійного призначення, місця в суспільстві – як теперішнього, так і майбутнього. Подальших наукових розвідок потребує дослідження кар'єрних домагань як внутрішньоособистісних чинників розвитку особистості.

Використана література:

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. Москва : Мысль, 1991. 301 с.
2. Ананьев Б. Г. Некоторые проблемы психологии взрослых. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 380 с.
3. Кондрашова Л. В. Внеаудиторная работа по педагогике в педагогическом институте. Киев – Одесса : Вища школа, 1988. 160 с.
4. Кроник А. А. Субъективная картина жизненного пути как предмет психологического исследования, диагностики и коррекции : дис. в виде научн. докл. ... докт. психол. наук : 19.00.01. Москва, 1994. 71 с.
5. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте : пособие для учителя. Москва : Просвещение, 1983. 96 с.
6. Медвідь Я. Ф. Професійна освіта юриста-податківця. *Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти* : матеріали п'ятих Ірпінських міжнародних читань 24–25 травня 2007 р. Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2007. С. 207–209.
7. Психологія : підручник / Ю. Л. Трофімов та ін. ; за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ : Либідь, 2001. 560 с.
8. Яковлева Н. М. Формирование исследовательских умений у студентов педагогического вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования.” Челябинск, 1977. 17 с.

References:

1. Abulhanova-Slavskaya K. A. (1991) Strategiya zhizni. [Life strategy]. Moskva : Mysl. 301 s. [in Russian]
2. Anan'ev B. G. (2001) Nekotorye problemy psihologii vzroslykh. [Some problems of adult psychology]. Sankt-Peterburg : Piter. 380 s. [in Russian]
3. Kondrashova L. V. (1988) Vneauditornaya rabota po pedagogike v pedagogicheskom institute [Extracurricular work in pedagogy at the Pedagogical Institute]. Kiev – Odessa : Vischa shkola. 160 s. [in Russian]
4. Kronik A. A. (1994) Sub'ektivnaya kartina zhiznennogo puti kak predmet psihologicheskogo issledovaniya, diagnostiki i korrektsii [Subjective picture of the life path as a subject of psychological research, diagnosis and correction] : dis. v vide nauchn. dokl. ... d-ra psihol. nauk : 19.00.01 Moskva. 71 s. [in Russian]
5. Markova A. K. (1983) Formirovanie motivatsii ucheniya v shkolnom vozraste [Formation of learning motivation at school age] : [posobie dlya uchitelya]. Moskva : Prosveschenie. 96 s.
6. Medvid Ya. F. (2007) Profesiina osvita yurysta-podatkovtsia [Professional education of a tax lawyer]. Problemy humanizatsii nachannia ta vykhovannia u vyshchomu zakladi osvity: materialy piatykh Irpinskykh mizhnarodnykh chytan 24–25 travnia 2007 r. Irpin : Natsionalna akademiia DPS Ukrainy. S. 207–209. [in Ukrainian]
7. Psykholohiia [Psychology] : pidruchnyk / Yu. L. Trofimov ta in. ; za red. Yu. L. Trofimova. Kyiv : Lybid, 2001. 560 s. [in Ukrainian]
8. Yakovleva N. M. (1977) Formirovanie issledovatel'skikh umeniy u studentov pedagogicheskogo vuza [Formation of research skills among students of a pedagogical university] : avtoref. dis... kand. ped. nauk : 13.00.01 “Obschaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya”. Chelyabinsk. 17 s. [in Russian]

Ponochovna-Rysak T. M., Hurbanska S. O. Prospects awareness of future career activity as an important pedagogical condition

The article touches upon the problem of understanding the awareness prospects of future career activity as an important pedagogical condition which imposes its demands on planning the purpose of vocational training which means predictability of expected results to which teachers should strive in joint activities with students. The paper proves that effective condition for specialist's training in higher education is a clear idea of the necessary knowledge, skills, abilities, as well as his professional qualities as a specialist. It is noted that today we need such quality of education that will allow graduates to freely engage in real life and take an active part in the restructuring of the economy and society. It is found that the purpose of vocational training plays an important role in understanding the prospects of future professional activity which is based on the need-motivational sphere in the process of personality development. Each new goal affects changes in the motivational sphere which, in turn, creates opportunities to change or set a new goal. The qualities of a competitive specialist are described. Professional self-realization is analyzed as a process of the most possible realization of a person's inner potential in the social environment. It is proved that career aspirations of a young person become a semantic characteristic of a professional perspective. It is substantiated that the professional future

which a person imagines as potentially possible performs the functions of subjective regulation and being the goal of the professional path influences a person's life choices, actions and activities, the vector of his professional development, and realization of professional potential.

Key words: *professional activity, pedagogical conditions, future professional activity, learning process, prospects of future career activity, professional training.*